
ZÁVĚR

Počátky česko-makedonských kulturních styků můžeme klást do období Velké Moravy. Po dlouhém přerušení, později sám proces vytváření novodobého národa postavilo zájem Čechů o jižní Slovanů v 19. století na zcela jiných základech, třebaže navazoval na tradice staršího období. Cyrilometodějská tradice se však táhne jako nit celým vývojem českého národa; v různých dobách ovšem pochopitelně dostávala různý charakter. Práce jazykovědců, archeologů, etnografů i literárních historiků povzbuzovaly vědomí etnické příbuznosti. Činnost zakladatele slavistiky Josefa Dobrovského je poznamenána vytrvalým a dlouhodobým úsilím o poznání jak nejstaršího slovanského jazyka, tak i církevněslovanských památek a života soluňských bratří.

Po nástupu romantismu v českých zemích zesílil zájem o slovanské jazyky, dějiny, literaturu i lidovou slovesnost. Václav Hanka a po něm F. L. Čelakovský, K. J. Erben a další obraceli pozornost k lidové slovesnosti ostatních slovanských národů. V Srbsku Vukem Karadžičem vydané sbírky lidových písní vzbuzují pozornost slovanského a neslovanského světa a brzy se s nimi seznamují ostatní národy, mezi nimi i česká veřejnost.

Druhá generace buditelská, zejména P. J. Šafařík, pokračuje ve shromažďování materiálu ke svým dílům o dějinách, historické geografii, jazyku a literatuře jižních Slovanů, mezi nimi i Bulharů a makedonských Slovanů, tehdy běžně řazených k Bulharům. Šafaříkovou zásluhou zůstává, že shrnul výsledky vědy také o makedonských Slovanech a že bezděčně poukázal na základní rysy pozdější spisovné makedonštiny. Šafaříkovo úsilí se zaměřovalo mimo jiné také na Slovanů v evropském Turecku a zvláště v Makedonii, kteří přece jen do začátku 19. století (ba i mnohem později) zůstávali pro Evropu neznámí. Mnohé jeho závěry sice pozdější slavistická věda poopravila, zůstává však nesporným faktem, že některé jeho názory platí v celé šíři také dnes. Šafařík se tak stal i prvním historikem makedonské literatury nejstaršího období i prvním lingvistou, který podal výklad a charakteristiku základních prvků makedonštiny. Je zcela přirozené, že nedostatek srovnávacího materiálu i existující podmínky nedovolily Šafaříkovi mluvit o makedonštině jako o samostatném jazyku. Jeho výklady o Slovanech v Makedonii a zvláště pak v Řecku mají velmi aktuální význam také dnes, kdy se stále ještě vedou spory o národnost makedonských Slovanů.

Za svého dlouholetého novosadského pobytu Šafařík intenzivně sbíral materiál k dějinám, jazyku a literatuře jižních Slovanů. Zde měl kromě jiných také celou řadu informátorů z Makedonie, která ho zvláště přitahovala nejen jako vlast staroslověnštiny. Šafaříkovi novosadští informátoři z Makedonie byli většinou představitelé rodící se makedonské obchodní buržoazie, která v Makedonii hrála pokrokovou úlohu.

V práci jsme se pokusili ukázat, jaký ohlas mělo Šafaříkovo dílo v Makedonii u rodící se makedonské inteligence, o čemž se ve vědecké literatuře zatím málo psalo.

Zprávy v českém i evropském tisku o Slovanech v evropském Turecku zesilovaly zájem české odborné, umělecké i širší veřejnosti o jižní Slovanů. Tak je tomu také s prozaickým dílem Prokopa Chocholeouška. Na zdroje jeho romantických povídek z makedonského prostředí jsme v práci po-

ukázali. Je nesporné, že Chocholouškovy práce objektivně formovaly vztah českého lidu k jižním Slovanům a podporovaly myšlenku slovanské vzájemnosti a sounáležitosti.

Pokusili jsme se dále v práci nově pojmout a analyzovat první překlady Hankových rukopisných padělků do makedonských dialektů. V dějinách vzájemných kulturních styků obou národů — českého i makedonského — tvoří zajímavou kapitolu. Překladatelé, kteří tenkrát nevěděli, že jde o padělky, pokládali RKZ za „dílo umělecky a politicky velmi významné. Chápali především jejich základní politickou myšlenku jednoty a svým překladem chtěli burcovat svůj porobený lid na Balkáně k sjednocenímu boji proti turecké porobě. Překlady měly působit v novém, odlišném společensko-politickém a kulturním prostředí a měly být součástí boje za církevní i politickou samostatnost. Pomáhaly zároveň povzbuzovat v lidu zájem o staré literární památky a ukazovaly na starou slávu Slovanů.

Ukázali jsme zároveň, jak se také pod vlivem domněle staročeských básnických skladeb formovaly estetické názory překladatelů. Ostatně podobně byly Rukopisy přijímány i mnohými jinými jejich současníky a následovníky jako důkaz nejstaršího slovanského nářečí nebo jako nejstarší písně Čechů. Jestliže měly hrát v Čechách také úlohu jednoho z prostředků proti pangermanismu, pak v novém kulturně společenském prostředí makedonských a bulharských Slovanů měly být překlady RKZ součástí boje proti panhellenismu a tureckému panství.

Fonetický, morfologický, lexikální i veršový rozbor překladů RKZ vede k poněkud odlišným závěrům, než k jakým dospěla současná slovanská literární historie. V Petkovičových a Žinzifových překladech se jasně rýsují (jak ukázaly také některé sovětské příspěvky) rozdíly mezi makedonským a bulharským jazykem 40.—60. let 19. století.

Od herderovsly chápané úlohy lidové slovesnosti u Šafaříka, přes Čelakovského, Erbena aj. se zájem o jihoslovanskou lidovou slovesnou tvorbu stále zesiluje. Makedonské lidové písně, obsažené v jedinečném díle Bългарски народни песни братři Dimitra a Konstantina Miladinovových, začínají pronikat do Čech hned po vydání sborníku v roce 1861. Soustředily zájem řady překladatelů, folkloristů, literátů i jazykovědců. Je významná skutečnost, že prvního kritického ocenění sborníku Miladinovových se dostalo právě v Čechách a že jejich dílo ovlivňovalo jak českou literární tvorbu, tak i folkloristiku.

Na recepci díla Miladinovových bylo nutno poukázat v mnohem širších souvislostech a na základě nových materiálů zpracovat dosud neprobádané období pronikání a přijímání makedonské lidové slovesnosti hlavně od 80. let minulého století do prvních desetiletí 20. století. V tomto směru jsme ukázali na styky St. Verkoviče s českými vědeckými osobnostmi a na ohlas jeho Vedy Slovanů v Čechách. Verkovičovy - Gologanovovy padělky se ostatně objevují v době, kdy se v Čechách stále vedou spory o pravosti RKZ, s nimiž má Veda Slovanů kromě jiného aspoň to společné, že je plodem romantického nadšení.

Dosti podrobně jsme rozebrali překladatelskou činnost dosud zcela zapomenutého Emanuela Faita. Jeho všestranný zájem o Makedonii podstatně zasáhl i do oblasti lidové slovesnosti. Fait pokračoval v miladinovské tradici a první obrátil pozornost na makedonské lidové slovesné prozaické texty. Pronikání makedonské lidové slovesnosti do Čech pomáhalo poznávat malé národy, které vždy bojovaly o svou národní existenci. Zá-

jem o jižní Slovanů a jejich slovesnost byl ve druhé polovině 19. století spjat také s událostmi na Balkáně, s neklidem v Makedonii i se stále se zostřujícími spory sousedních států o Makedonii.

Plodem zesíleného zájmu o balkánské Slovanů, tedy včetně Slovanů makedonských, byla také mnohostranná popularizátorská činnost Emanuela Faita, jehož názory na dějiny, školství, hospodářství i národnost makedonských Slovanů jsme rozebrali v samostatné kapitole. Faitovy výklady o historii řady makedonských měst, jeho demograficko-statistické i zeměpisné údaje objektivně pomáhaly poznávat Makedonii. Jeho zásluhou se česká veřejnost dovídala o pohnuté historii makedonských Slovanů, o neklidné a bouřlivé současnosti, lidové slovesnosti i o stále ještě neprobádaném jazyce. Široce pojatá Faitova studie *Makedonie, země i lid* podávala ucelený obraz Makedonie, jaký do té doby v české literatuře neexistoval. Některé Faitovy materiály o školství, národnostním složení obyvatelstva i o politické situaci, poznané z autopsie, neztratily na svém významu ani dnes a mohou posloužit jako pramen také makedonským historikům.

Fait si uvědomoval význam Makedonie, zvláště pak Soluně, pro Rakousko, a proto upozorňoval na nevyužitě možnosti, jak proniknout na makedonské trhy. Informaci pro českou buržoazii měl být i jeho národohospodářský přehled Makedonie. Hospodářské a politické tendence Rakousko-Uherska proniknout na Balkán Fait podporoval, jak jsme ukázali v práci, tím, že upozorňoval českou průmyslovou a zemědělskou buržoazii na možnosti vývozu hotových výrobků do těchto oblastí. Domníval se, že bližší styky českých zemí s Makedonií mohou být jedině k prospěchu, že skýtají větší možnosti, než styky např. se Srbskem nebo Bulharskem.

Faitovy názory na makedonské Slovanů, jež se formovaly v průběhu téměř čtyř desítek let, jsou svědectvím nejen o jeho osobním vývoji, ale svědčí též o stále objektivnějším pohledu české veřejnosti i slovanské vědy na tuto složitou otázku. Jeho zásluhou je, že byl prvním Čechem a jedním z prvních Evropanů, který poznal Makedonii a její problematiku také z autopsie a že podal o ní do té doby nejobektivnější a nejucelenější obraz.

Na základě většinou samostatně excerpovaného materiálu z denního a periodického tisku jsem se pokusil ukázat, jak se odrážel vývoj východní otázky u nás, jejíž součástí byla také otázka balkánská a makedonská, od začátku druhé poloviny minulého století do balkánských válek. Přihlédl jsem přitom k existující literatuře států sousedících s Makedonií i k názorům řady evropských osobností.

Řešení východní otázky vstoupilo v druhé polovině 19. století a na začátku století dvacátého do dalšího intenzivního stadia. Zesílil zájem evropských mocností i evropských národů o spory Bulharska, Řecka a Srbska v otázce Makedonie. Také situace v samotné Makedonii i na Balkáně vůbec si takové řešení vyžadovala, zvláště po osvobození Bulharska. Neopiratelná je zde přitom úloha Rakousko-Uherska a Ruska při řešení makedonské otázky, zvláště koncem minulého a začátkem tohoto století.

Všechny hlavní události, odehrávající se na Balkáně a v Makedonii zvláště, našly svůj odraz a ohlas v českém prostředí. Otázka Makedonie se stávala den ze dne aktuálnější nejen pro Rakousko-Uhersko. Její aktuálnost se odrazila zvláště v českých zemích. Řada autorů (Popelka, Karásek, Toužimský, Niederle aj.) zaujala k ní své stanovisko, které bylo

většinou jednostranné a tendenční. Zdůraznil jsem to zvláště u Niederleho, neboť jeho názory na politické a národopisné řešení makedonské otázky se dlouho tradovaly v české odborné literatuře předmětu jako jedině správné. Poukázal jsem přitom na nekomplexnost a jednostrannos Niederlových názorů, na to, jak inklinoval k bulharofilství.

Národně osvobozenecý boj makedonského lidu, který zesílil v období přechodu kapitalismu do stadia imperialismu, přerušil klid, který nastal v Evropě po porážce Pařížské komuny. Obnovil společensko-politická a demokratická hnutí. V posledním desetiletí minulého století zesilují sociální a nacionální hnutí. V českých zemích se to projevuje např. aktivizací „české otázky“ v česko-německých vztazích.

Národně osvobozenecé úsilí makedonského lidu, které započalo koncem minulého století a vyvrcholilo Ilindenským povstáním, setkalo se s velkým ohlasem v Čechách i jinde v Evropě. V souvislosti s tím se objevila jak v samotné Makedonii, tak i v českém a světovém tisku řada návrhů na konečné řešení makedonské otázky — od autonomie až po balkánskou konfederaci nebo federaci balkánských republik. Třebaže se o makedonské problematice psalo hodně, zvláště v prvním desetiletí dvacátého století, většina názorů byla jednostranných nebo vycházela především z politických zájmů té či oné země, té či oné společenské vrstvy nebo politické strany. Shodovaly se však většinou v tom, že uznávaly potřebu řešení řady otázek, souvisejících s Makedonií a s evropským Tureckem vůbec a schvalovaly akce makedonského obyvatelstva, které vedly k osvobození od Turků.

V práci jsem ukázal, jaké sympatie choval český lid k slovanskému lidu makedonskému, jak v souladu s názory českého pokrokového slovanství žádal pro Makedonii zabezpečení její národní existence. Češi jako vůdcové novoslovanské hnutí (ale i ostatní slovanské národy monarchie — Slováci, Rusíni-Ukrajinci aj.) jednoznačně vyjádřili svou morálně politickou podporu a svůj vztah k makedonskému hnutí.

Karel Kramář jako vedoucí představitel českého buržoazního slovanství hlásal slovanskou vzájemnost na základě národní individuality jednotlivých slovanských národů. Spolu s Václavem Klofáčem patřil k aktivním propagátorům slovanské spolupráce ve vnitřní i zahraniční politice. Kramářova mladočeská strana sdružovala hlavně průmyslovou a finanční buržoazii, která usilovala o vývoz kapitálu do balkánských zemí. České hospodářské kruhy projevovaly stále větší zájem o hospodářské využití Balkánu.

Zvláště podrobně bylo třeba se zabývat Klofáčovým vztahem k Balkánu a hlavně k Makedonii. Tento jeho vztah vyvolával spory tenkrát i dnes. Klofáč měl možnost se osobně seznámit s makedonským národně osvobozenecým hnutím. Na základě toho se pak pokusil formulovat první stanovisko k zahraniční politice rakousko-uherské monarchie. Jeho koncepce balkánské politiky našla podporu nejen v Čechách, nýbrž i na Slovensku. Klofáč snesl dosti důkazů o makedonské problematice a vystoupil proti politice Rakouska vůči slovanským národnostem v habsburské monarchii i na Balkáně. Přitom jasně chápal, že Německo podporuje politiku Turecka. Sociálně demokratický tisk tenkrát neprávem obviňoval Klofáče z turkofilství. Jiné politické strany poukazovaly dokonce na to, že svou cestu na Balkán Klofáč uskutečnil za pomoci rakouského ministra obchodu. Teprve další podrobnější výzkum archívního materiálu by měl ukázat na

některé nové skutečnosti jeho balkánské činnosti. Zdůrazňoval-li však Klofáč potřebu zahraničně politických a hospodářských styků českých zemí a Rakousko-Uherska vůbec s Belkánem i s Cařihradem, nelze ještě z toho dělat závěry o jeho „turkofilství“. Zatím se ukazuje, že Klofáčova „balkánská akce“ byla bedlivě sledována orgány ministerstva vnitra, které upozorňovaly, že jeho strana obdržela velké množství dopisů, v nichž se vyjadřovala podpora jeho činnosti. Policejní zprávy zdůrazňovaly rovněž Klofáčův antimilitaristický postoj.

Některá Klofáčova tvrzení o samostatnosti makedonského hnutí platí i dnes. Hnutí v Makedonii chápal Klofáč správně jako boj za politickou, národní a sociální svobodu. Jako národní a sociální chápal heslo Makedonie Makedoncům.

Poslanci Klofáčovy národně sociální strany vystupovali v říšské radě opozičně a pokoušeli se v době makedonských událostí o vyvolání opozice také proti rakouské zahraniční politice.

Významná je orientace Vnitřní makedonské revoluční organizace na hledání pomoci v rakousko-uherské monarchii. Její vedení vyslalo několik představitelů do jihoslovanských oblastí, kteří měli vyjednávat o pomoc. Zde zůstává nedostatečně prozkoumána úloha českého dobrovolníka Jana Klimeše, který měl prý vyjednávat s představiteli různých vrstev českého, slovenského a jiných národů v rakousko-uherské monarchii. Je pravda, že J. Klimeš byl 3 měsíce v Čechách a pak odestoval zpět do Makedonie. Víme, že byl ve spojení s Klofáčem. Nelze však zatím s určitostí říci, zda vezl zpět různá zplnomocnění, nebo dokonce finanční prostředky. Nejsou dostatečně doložené ani zajímavé zprávy, že Klimeš se obrátil dopisem na ruského cara, aby se zastal makedonských Slovanů.

Je nesporné, že Klofáčovo hodnocení hnutí v Makedonii jako projevu národně osvobozenického boje makedonských Slovanů bylo správné a vedlo k dalšímu objektivnějšímu pohledu na makedonskou problematiku.

Výrazem sympatií českého lidu k slovanskému i neslovanskému obyvatelstvu Makedonie byla také účast několika českých dobrovolníků v řadách makedonských povstaleckých čet. Čeští dobrovolníci byli ze slovanských zemí první a dali tak příklad „skutečně chápané slovanské vzájemnosti a spolupráce“. Teprve po nich vstoupilo do makedonských čet několik polských a ruských dobrovolníků.

V období od začátku století do balkánských válek se i nadále upřesňovaly názory na národnost makedonských Slovanů, množily se informace o hospodářské situaci, třibily se postoje českého a evropského socialistického hnutí k balkánské a makedonské problematice. V roce 1910 se objevil hlas, který uznával Makedonce jako samostatný národ a žádal vytvoření spisovné makedonštiny. Znamenal jisté vyústění vývoje názorů české společnosti na Makedonii a její obyvatelstvo.

České slovanofilství se projevilo nejen v době bosensko-hercegovského povstání a rusko-turecké války, nýbrž také v době Ilindenského povstání a znovu pak za balkánských válek. Český lid znovu prokázal své sympatie k balkánským Slovanům a významně přispěl k jejich boji za odstranění tureckého panství z Evropy. V práci jsem se pokusil ukázat poněkud podrobněji, jak se tento boj balkánských národů odrazil v českém prostředí a zvláště v české umělecké literatuře.

Jsem si vědom, že předložená práce je pouze prvním pokusem o systematický obraz česko-makedonských a makedonsko-českých kulturních

a politických styků a vztahů a že jako taková neřeší dopodrobna některé otázky, které si vyžadují mnohem širšího záběru a dalšího výzkumu a zpracování materiálu.